

*TITU MAIORESCU LA 140 DE ANI
DE LA ÎNFIINȚAREA ACADEMIEI ROMÂNE*

**TITU MAIORESCU
ȘI
MODERNITATEA CULTURII ROMÂNE**

Colocviul „Titu Maiorescu și modernitatea culturii române”, desfășurat la 17 aprilie 2006 în Aula „Ion Heliade Rădulescu” a Bibliotecii Academiei Române, organizat de Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române și avându-l ca moderator pe academicianul Alexandru Surdu, președintele Secției de Filosofie, Psihologie, Pedagogie și Teologie a Academiei Române, s-a înscris în seria de manifestări consacrate aniversării a 140 de ani de existență a Academiei Române. În alegerea personalității lui Titu Maiorescu drept subiect de dezbatere academică a prevalat complexitatea activităților culturale și politice ale celui care a fost întemeietorul Societății Culturale Junimea și, deopotrivă, primul președinte al Academiei Române.

În deschiderea lucrărilor colocviului, academicianul Gheorghe Vlăduțescu s-a referit la rolul de „conștiință filosofică” jucat în epoca de Titu Maiorescu, atribuind preocupărilor lui semnificația unor „gesturi de întemeiere și de reconfigurare culturală”. Rezonanța actului major a ceea ce profesorul Gheorghe Vlăduțescu a numit o „poetică a filosofiei”, înțelegând prin aceasta o filosofie construită „după modelul de a filosofa al timpului”, reverberează în sincronizarea României în plan cultural cu modelele epocii — o imagine a înscrerii României pe orbita modernizării — aşa cum au detaliat apoi numeroasele contribuții ale participanților la colocviu.

L.P. și G.T.

TITU MAIORESCU ȘI FILOSOFIA GERMANĂ CLASICĂ¹

ALEXANDRU BOBOC

1. Ideea unei dezbatere privind personalitatea lui Maiorescu și contribuția sa la afirmarea modernității culturii române necesită, prin forța lucrurilor, atât trimiterea la mediul ideatic în care s-a format, cât și la configurația istorico-spirituală a timpului în care a trăit și a acționat (pe planuri multiple ale vieții sociale). „Trebue să fiți fericiți — spunea Gh. Bogdan Duică (în discursul său de recepție la Academia Română) — că ați putut fi colegii unui bărbat care de așa de cu vreme își cunoscuse și își motivase filosoficește rostul vieții sale de cercetător al adevărului, de descoperitor al lui, nu numai spre plăcerea sa dezinteresată, dar și spre folosul societății pe care, mai mult decât pe el, descoperirea trebuia să o intereseze ca o condiție a progresului, a civilizării și a mulțumirii sufletești, care culminează în priceperea exactă a raporturilor dintre societate și individ, pricepere care, fără filosofie, fără temperamentul filosofic, nu se obține”².

Maiorescu ne apare astfel mai întâi ca o personalitate complexă, care și-a motivat încă de timpuriu „filosoficește” rostul vieții. Așa cum rezultă din corespondența sa (extrem de bogată și relevantă sub raport teoretico-filosofic), preocuparea pentru pregătirea filosofică și pentru integrarea în contextul cultural european este motivată de gândurile timpurii al ilustrului profesor de mai târziu: „Îngăduiți-mi să vă rog — scria Maiorescu (la 7 martie 1861, adresându-se, la Berlin, celebrului filosof și logician A. Trendelenburg) — ca duminica viitoare, la orele 12, să mă onorați cu prezența Dv. la conferința pe care o voi ține pentru monumentul lui Lessing de la Kamenz. Am profitat de ocazie pentru a arăta și în acest mod că românii manifestă un viu interes pentru evenimentele literare importante din vestul civilizații”³.

¹ Textul (parțial modificat și dezvoltat) comunicării prezentate la Colocviul *Titu Maiorescu și modernitatea culturii române*, organizat de Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, 17 aprilie 2006. Menționăm că formula „filosofia germană clasice” nu reia cunoscuta (cândva) formulă „filosofia clasică germană” asociată cu ideea unui „sfârșit” (Fr. Engels, *Ludwig Feuerbach și sfârșitul filosofiei clasice germane*) care implică o minimalizare (specifică raportării „critice” a lui Marx și Engels) a marii creații a „idealismului german”, activ ca stil de gândire în cultura modernă aflată în apogeul dezvoltării ei.

² Gheorghe Bogdan-Duică, *Titu Liviu Maiorescu*. Discurs rostit la 25 mai 1921 de Gh. Bogdan-Duică, cu răspuns de Sextil Pușcariu, în: Academia Română: *Discursuri de recepție*, vol. V (1919–1936), București, Editura Academiei Române, 2005, p. 166.

³ T. Maiorescu, *Jurnal și Epistolar*, vol. III (ediție îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon), București, Editura Minerva, 1980, p. 163–164. E vorba de conferință cu tema: *Die alte französische Tragödie und die Wagnerische Musik*, ținută la Berlin (la 10 martie 1861), publicată apoi (în rezumat) în revista „Der Gedanke” (organ central al hegelienilor din Berlin).

S-a vorbit, pe bună dreptate, de „un stimulent exterior“, care „putea veni înainte de toate din mediul cultural german, în sânul căruia se afla de la vîrsta de 12 ani“; dar „imboldul principal a fost propria sa pornire lăuntrică“⁴. Maiorescu însuși scria (la 26 aprilie 1858): „abia acum găsesc în clasicii germani atât de multe acorduri cu mine, atât de multe voci înrudite cu a mea, care mă mai înseñinează pentru unele clipe“⁵.

Din ceea ce s-a numit „clasicismul german“, în frunte cu Goethe și Schiller, l-a atras „umanismul etic, preconizând stăpânirea pornirilor naturale, subordonându-le idealului binelui“; Maioresc „simte și el nevoia unei stăpâniri, care să-l ducă la o viață disciplinată... Prin stăpânirea de sine el se va căuta pe sine“⁶.

Pe acest fond intevine ideea inițierii în logică și filosofie: „De cea mai mare însemnatate pentru orientarea mea științifică a fost inițierea în filosofie, în ansamblu, și în logică, această știință extrem de interesantă. Ea m-a adus să năzuiesc spre cea mai bună formulare a cugetării, spre *adevărata exprimare*, fără greșeli, spre evitarea acelor exaltate vorbe goale pe care în tinerețe le întrebuițezi atât de des; ea mi-a insuflat mai întâi cu adevărat dragostea pentru o direcție de *gândire* (subl. n.) de care nu mă voi despărți niciodată“⁷.

2. Cuvinte semnificative, aşadar, pentru ideea de *program inițial* și pentru tot ceea ce a întreprins și a realizat Maiorescu în cultura română. De fapt, o profesiune de credință! Căci totul intră (sistematic și reordonat valoric) într-o „direcție de gândire“, totul, adică studiul limbii și al literaturii, al istoriei și al vieții sociale și culturii, atât în principiu (aci rolul logicii și al filosofiei), cât și aplicat la procesul de modernizare a culturii noastre, aflată pe atunci într-un moment critic (în dublu sens: derută, dar și deschidere!).

Este astfel pe deplin îndreptățită ideea de a studia opera lui Maiorescu dincolo de controverse, în semnificațiile ei majore, în ceea ce el însuși a vrut și a reușit să fie: „un estetician, susținător de principii fundamentale pentru dezvoltarea istorică a literaturii în conceptul ei cultural, după concepția filosofului culturii, că *adevărul* este temelia dezvoltării ei istorice“⁸. Căci Maiorescu însuși formula ideea de bază a concepției sale despre literatură ca parte a culturii unui popor: „Secoul XIX — scria ilustrul profesor — se va numi în istorie cu drept cuvânt secolul naționalităților. În el s-a lămurit și se realizează ideea că po-

⁴ L. Rusu, *Studiu introductiv la: Jurnal și Epistolar*, vol. I, 1975, p. V–VI.

⁵ T. Maiorescu, *Jurnal și Epistolar*, I, p. 62.

⁶ L. Rusu, *op. cit.*, p. XI.

⁷ T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 74. Așa cum preciza Bogdan-Duică (*op. cit.*, p. 170–171), „cuvântul «direcție» — devenit, după Maiorescu, atât de popular — îl datorăm meditațiilor sale anterioare anului 1860“. În *Einiges Philosophische* cuvântul «direcție» se găsește cu tot înțelesul real și metodic pe care, mai târziu, Maiorescu l-a aplicat literaturii române; de atunci aşadar, dinainte de anul 1860, Maiorescu este ademenit de trecerile curajoase de la inducții culturale la sinteze elective, la căutarea *direcției* palpitătoare în fenomenele universale, nu în exemplarele unice ale cuvintelor“.

Textul lui Maiorescu îndreptățește aceste considerații: „...obiectul științei nu constă numai în a privi cunoștințele prin prisma particularităților lor; ea se înalță la rangul de știință doar din clipa în care stabilește relații strânse între cunoștințe, îmbinându-le într-un tot, adică sistematizându-le“ (*Considerații filosofice pe înțelesul tuturor*, în: T. Maiorescu, *Opere filosofice*, îngrijirea ediției de Al. Surdu, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 97).

⁸ E. Todoran, *Lectura lui Eminescu*, în: T. Maiorescu din *Critice* (ediție îngrijită de Domnica Filimon, București, Editura Eminescu, 1978, p. 5).

poarele sunt chemate a se întări în cercuri etnografice, deosebindu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură. Pe lângă tezaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fiecare tărâmul său aparte, în care își dezvoltă în mod special individualitatea și, separându-se aci de toate celelalte, își construiește naționalitatea sa. Astfel, se cere ca poporul modern să aibă o formă de stat națională, și mai ales o literatură și o limbă națională⁹.

Este de observat că *literatura și limba* constituie pentru Maiorescu, în momentul declanșării unei evaluări (realiste, chiar extrem de severe!) a culturii române (și a istoriei naționale ca atare) centrul unei veritabile înnoiri în planul afirmării națiunii „după propria sa natură“. Ceea ce mentorul *Junimii* numea „direcția nouă“ implică astfel un substrat mai adânc în concepția despre cultura română și viitorul acesteia: „Va avea România un viitor? Se mai află în poporul ei destulă putere primitivă pentru a ridica și a purta sarcina culturii? Căci cultura e o sarcină care cere și consumă neîntrerupt puterile vitale ale unei națiuni. Va putea să pășească în lucrare pașnică pe aceeași cale pe care civilizația apuseană a adus atâtă bine omenirii?... O parte a răspunsului atârnă de la direcția (subl. n.) spiritelor din societatea de astăzi, direcție a cărei manifestare este *literatura* în înțelesul cel mai larg al cuvântului“¹⁰.

Rezultă astfel că Maiorescu se apropia de fenomenul literar „cu interesul pe care îl merită *literatura ca parte importantă a culturii* unui popor. Defectele pe care el le combătea în producția literară provin din neajunsurile culturale ale timpului. Cenzura lui literară face parte dintr-un plan general de ridicare a nivelului cultural¹¹. Căci, spre deosebire de „marii esteticieni“ ai veacului al XIX-lea (Schelling, Schopenhauer, chiar Hegel), care „deși erau buni cunoșători ai artei, n-au prelungit niciodată cercetarea lor până la aprecierea produselor artistice particulare și contemporane“, ocupându-se în genere „de valori artistice clasate, fără să claseze ei însăși valori necunoscute sau rău cunoscute până atunci“, și spre deosebire de „marii critici“ (Saint-Beuve, Anatole France și alții), care „s-au întrebat rareori care este cadrul principal al judecăților lor“, Maiorescu „a fost estetician și critic literar, filosof al artei și judecător al ei, om de principii și de aplicații, o întrunire de funcțiune și de atribuții destul de rară în vremea lui“¹².

3. În esență, critica lui Maiorescu a acționat „în sensul înălțării gustului artistic al vremii“, iar „prin însușirile sale de scriitor“ a devenit „*creatorul stilului de*

⁹ T. Maiorescu, *Despre scrierea limbii române* (1866), în: T. Maiorescu, *Critice. Antologie și prefață* de P. Georgescu, București, Editura pentru literatură, 1966, p. 205.

¹⁰ T. Maiorescu din *Critice*, p. 132: *Direcția nouă în poezia și proza românească* (1872).

¹¹ T. Vianu, *Ideile estetice ale lui Titu Maiorescu* (1940), în: *Opere*, 2, București, Editura Minerva, 1972, p. 335. În această bună tradiție s-a relevat „substratul filosofic al criticii“, precizându-se că s-ar putea deprinde de aci „o teorie unitară a construcției culturale, care se sprijină pe alte teorii explicative, împrumutate din arsenalul filosofic și științific al epocii, dar nu copiate, ci selectate și sintetizate în mod original“; căci Maiorescu „nu urmărea transplantarea culturii occidentale în România, ci crearea unei culturi române moderne, originale, care să contribue la rândul ei la progresul culturii mondiale“ (S. Ghiță, *Titu Maiorescu. Filosof și teoretician al culturii*, București, Editura Științifică, 1974, p. 119).

¹² T. Vianu, *op. cit.*, p. 334. Se consideră că Maiorescu „a stabilit astfel, la începuturile mișcării noastre științifice, exemplu asocierii organice dintre estetică și critică“, ceea mai intensă activitate a sa fiind consacrată „acelor teme de estetică și critică, care ocupă și partea cea mai dezvoltată din *Criticile sale*“ (*Ibidem*, p. 335).

idei (subl. n.) în literatura noastră“, stabilind „un nivel mai înalt ale exigenței față de intelectualul român“¹³.

Grăitoare în acest sens este caracterizarea (lapidară, dar exactă!) și critica „direcției de azi în cultura română“: „Vițul radical în ele (în publicațiile „Transilvania“ și „Familia“ s.a.) și, prin urmare, *în toată direcția de azi* (subl. n.) a culturii noastre, este neadevărul, pentru a nu întrebuința decât un cuvânt mai colorat, neadevăr în aspirări, neadevăr în politică, neadevăr în poezie, neadevăr până și în gramatică, neadevăr în toate formele de manifestare a spiritului public“¹⁴. Această „rătăcire a judecății — continua autorul — este fenomenul cel mai însemnat în situațiunea noastră intelectuală, un fenomen aşa de grav, încât ne pare că este datoria fiecărei inteligențe oneste de a-l studia, de a-l urmări de la prima sa arătare în cultura română și de a-l denunța pretutindeni spiritelor mai june“¹⁵.

Maiorescu desfășoară astfel, în spiritul exigenței ghidate de fond valoric, o susținută critică a civilizației, relevându-i contradicțiile interne, dar urmărind și depășirea situației, preconizând căi și metode adecvate de emancipare culturală națională.

În principal, această critică vizează: „orbirea de a nu vedea că zidirea naționalității române nu se poate așeza pe un fundament în mijlocul căruia zace neadevărul“; căci la noi „s-au imitat și s-au falsificat toate formele civilizației moderne. Înainte de a avea partid politic, care să simtă trebuința unui organ, și public iubitor de știință, care să aibă nevoie de lectură, noi am fundat formele politice și reviste literare, și am falsificat și disprețuit jurnalistica. Înainte de a avea învățători sătești, am făcut școli prin sate, și înainte de a avea profesori capabili, am deschis gimnazii și universități și am falsificat instrucțiunea publică...“¹⁶.

Descrierea stării de fapt din țara noastră îl conduce pe Maiorescu la veritabilă critică a „formelor fără fond“: „În aparență — scrie el — după statistică formelor din afară, românii posedă astăzi aproape întreaga civilizație occidentală. Avem politică și știință, avem jurnale și academii, avem școli și literatură, avem muzeu, conservatorii, avem teatru, avem chiar o constituție. Dar în realitate toate acestea sunt producționi moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevar, și astfel cultura claselor mai înalte ale românilor este nulă și fără valoare, și abisul care ne desparte de poporul de jos devine din zi în zi mai adânc. Singura clasă la noi este țăranul român, și realitatea lui este suferință sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susținerea edificiului fictiv, ce-l numim cultură română...“¹⁷

„Mai este oare timp de scăpare?“, se întreba Maiorescu nutrind speranța că „soarta ne va acorda timp pentru această regenerare a spiritului public“, și con-

¹³ *Ibidem*, p. 361, 363.

¹⁴ T. Maiorescu, *În contra direcției de azi în cultura română* (1868), în: *Titu Maiorescu din Critice*, p. 125.

¹⁵ *Ibidem*, p. 126.

¹⁶ *Ibidem*, p. 127, 128.

¹⁷ *Ibidem*, p. 128.

turând un program de combatere a mediocrităților (ocrotite adesea de „încurajarea blândă“): „să învățăm marele adevăr că mediocritățile trebuiesc descurajate de la viața publică a unui popor“ și, mai ales, „al doilea adevăr, și cel mai însemnat, de care trebuie să ne pătrundem“, anume: „*Forma fără fond* (subl. n.) nu numai că nu aduce nici un folos dar este de-a dreptul stricăcioasă, fiindcă nimicește un mijloc puternic de cultură“¹⁸.

Încheierea acestei critici este semnificativă: „fără cultură nu poate trăi un popor“; „dar cu o cultură falsă nu poate trăi un popor, și dacă stăruiește în ea, atunci dă un exemplu mai mult vechea lege a istoriei: că în lupta între civilizarea adevărată și între o națiune rezistentă se nimicește națiunea, dar niciodată adevărul“¹⁹.

Prin toate acestea, influența lui Maiorescu „a lucrat în sensul temeinicie; a descurajat mediocritatea și a făcut imposibilă farsa culturală. Reputațiile dărâmate de el nu s-au mai putut reface. Admirăm și astăzi verbul lui critic, sobru și incisiv, demnitatea sa în polemică, de la care nu s-a abătut niciodată, prin evitarea oricărui atac personal, prin menținerea în singurul plan al ideilor. Acțiunea criticii culturale a lui Maiorescu a fost salubră...“²⁰.

Nu-i de prisos aci o repetare a unei formulări din tinerețea marelui critic: „inițierea în filosofie, în ansamblu, și în logică“, a fost aceea care „m-a dus să năzuiesc spre cea mai bună formulare a cugetării, spre *adevărata exprimare...* ea mi-a insuflat mai întâi cu adevărat dragostea pentru *o direcție de gândire* (subl. n.) de care nu mă voi despărți niciodată“²¹.

4. După critica „direcției de astăzi în cultura română“, urmează latura propriu-zisă constructivă a activității lui Maiorescu, aşa cum este sintetizată în studiul „*Direcția nouă în poezia și proza română*“ (1872).

Aci pregătirea logică și filosofică, mai ales însă gustul format pentru valori își spune cuvântul. Metodologic, în centrul preocupării trece rolul „*judecării*“ (al evaluării). În acest sens, precizarea: „...orice adevăr este o formulare mai clară a regulilor nestrămutate, care sunt însuși fundamentalul universului, și corespunde (adevărul — n.n.) direcționii vesnice a inteligenței omenești spre întinderea cunoștințelor și sporirea condițiilor binelui general“²².

„*Direcția nouă*“ este caracterizată în mod exemplar (prin esență, motivația și trăsăturile ei specifice): „*Noua direcție*, în deosebire de cea vechea și căzută, se caracterizează prin simțământ natural, prin adevăr, prin înțelegerea ideilor, ce omenirea întreagă le datorește civilizației apusene și totodată prin păstrarea și chiar accentuarea elementului național. Ne pare timpul venit de a atrage atenția

¹⁸ Ibidem, p. 129, 130.

¹⁹ Ibidem, p. 131.

²⁰ T. Vianu, op. cit., p. 366.

²¹ T. Maiorescu, *Jurnal și Epistolar*, vol. I, p. 74.

²² T. Maiorescu, *Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare* (1883), în: T. Maiorescu, *Critice. Antologie...*, p. 363. Sub genericul „Din experiență“ (1888), în: Ibidem (p. 367) ideea este întărâtă printr-o trimiteri la ceea ce am numi „experiența de adevăr“: „De mult s-a zis... că lucrurile *simple*, sunt cele mai grele de pricopit și de primit; și această veche maximă rămâne din nefericire aplicabilă și în starea actuală a așa numitei culturi, pe când, din contră, adevărata cultură nu va fi mai bine întemeiată decât în propoziția restrângerii acelei maxime, adică atunci când lucrurile simple vor fi din ce în ce mai ușor înțelese și mai îndeobște primeite“.

publică asupră-i și în paginile următoare să încercăm a arunca o scurtă privire asupra cătorva reprezentanți ai acestui început de scăpare, ai acestei nașteri sau *renașteri literare* (subl. n.). Valoarea lor nu este deopotrivă; sunt câteva talente inferioare, și unii și alții, însă sunt pe calea naturală și aspiră cu bunăcredință spre adevăr. Din acest punct de vedere, toți împreună merită *o atenție binevoitoare* (subl. n.)²³.

La aceasta se atașează „chemarea naturală“ de „a aduna tezaurul limbii române aşa cum a vorbit-o și cum o vorbește poporul în toate provinciile locuite de români“²⁴. În emanciparea limbii „de sub jugul filologiei transilvane“, Maiorescu vedea „un alt semn caracteristic al direcției celei nouă“ și „un alt loc de critică salutară în contra direcției celei vechi“²⁵.

Motivarea acestor atenționări este formulată expres: „Căci poziția morală în care se află poporul român este poate unică în istorie, cât pentru greutatea ei și cere cu atât mai mult luare-aminte asupra mișcării lui literare, ca una ce este oglinda acestei poziții... Îndată ce în apropierea unui popor se află o cultură mai înaltă, ea înrăurește cu necesitate asupra lui. Căci unul din semnele înălțimii culturii este tocmai de a părăsi cercul mărginit al intereselor mai individuale și, fără a pierde elementul național, de a descoperi, totuși, și de a formula idei pentru omenirea întreagă“²⁶.

Se poate vorbi de experiențe „dureroase“, dar se impune o chemare căreia „nu te poți împotrivi: *a se uni în principiile de cultură este soarta neapărată a fiecărui popor european*“ (subl. n.)²⁷. „Pe noi români — continuă Maiorescu — ne-a scos soarta fără de veste din întunericul Turciei și ne-a pus în fața Europei... Tot ce este formă goală astăzi în mișcarea noastră publică trebuie prefăcut într-o realitate simțită, și fiindcă am introdus un grad prea înalt din viața dinafară a statelor europene, trebuie să înălțăm poporul nostru din toate puterile până la înțelegerea acestui grad și a unei organizări politice potrivite cu el“²⁸.

Pe scurt, „lupta neîmpăcată în contra ignoranței pretențioase și a neadevărului“ ca „cea dintâi datorie“, ca un cuvânt de ordine! „Critica, fie ea și amară, numai să fie dreaptă, este un element neapărat al susținerii și propășirii noastre, și cu orice jertfe și în mijlocul a oricărora ruine trebuie implântat *semnul adevărului*“²⁹.

Resemnificând aceste texte, Ion Petrovici (fost student al lui Maiorescu) scria: „Maiorescu și-a pus talentul, inteligența și energia în serviciul trebuințelor

²³ T. Maiorescu, *Direcția nouă în poezia și proza română* (1872), în: *Titu Maiorescu din Critice*, București, Editura Eminescu, 1978, p. 133. Sunt analizate operele lui Alecsandri, Eminescu, Bodnărescu, Matilda Culger, Serbănescu, Petruș — aceasta din *poezie; proza este reprezentată de Odobescu, Strat, Slavici, A. Xenopol, Vârgolici, I. Negrucci, Panu, Lambrior, P.P. Carp, T. Rosetti.*

²⁴ *Ibidem*, p. 162.

²⁵ *Ibidem*, p. 177.

²⁶ *Ibidem*, p. 180.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 181. Ideea e întărită prin precizarea (*Ibidem*, p. 181–182): „Nu e cu puțină ca un popor să se bucură de formele dinafară ale unei culturi mai înalte și să urmeze totodată înălțuntru apucăturile barbariei. Și fiindcă a da înapoi e cu nepuțină, nouă nu ne rămâne pentru existența noastră națională altă alternativă decât de a cere de la clasele noastre culte atâtă conștiință câtă trebuie să o aibă și atâtă știință câtă o pot avea“

²⁹ *Ibidem*, p. 182.

locale, a devenit unul dintre factorii cei mai însemnați ai progresului nostru cultural-național... Maiorescu s-a socotit toată vremea ca omul unei epoci de tranziție, de la o bază anarhică, cu pretenții culturale, către o bază de cultură adevarată. El avea de pregătit o vreme nouă, care nu putea fișe răsări dintr-o dată. Rolul pe care și l-a luat, ajutat de educația pe care o primise în Occident, a fost acela de *valorificator și indicator de criterii*. El a crezut că nu are de scris decât prefața la timpuri care aveau să vie. Intrarea în fond și în amănunte rămânea sarcina altora³⁰.

5. Poate că nicăieri în opera sa Maiorescu nu și-a afirmat marea calitate de „valorificator și indicator de criterii” ca în aprecierea creațiilor lui Eminescu și Caragiale. Studiile: *Comediile d-lui Caragiale* (1885) și *Eminescu și poezile sale* (1889) constituie, în acest sens, performanțe, ale genului esteticocritic.

Nu-i de prisos aci să menționăm cuvintele lui T. Vianu: „Convingerea lui adâncă era că un cuvânt cumpătat, spus la timpul lui, prețuiește mai mult decât o furtună de vorbe rostite în orice împrejurare. Maiorescu nu are apoi nici acea conștiință mai nouă a profesionistului literar, a insului trăind la masa lui de scris și producând cu regularitatea și statornicia oricărui meșteșugar. Formula lui aristocratică de viață îi impunea să slujească literatura fără să i se robească. Instinctele lui îl conduc către slujba conducerii, nu către aceea a comentariului permanent și subordonat³¹.

Acest echilibru în judecare și apreciere, obiectivitatea demersului critic maiorescian nu pot fi străine de pregătirea și maturitatea lui esteticofilosofică. De aceea, continua Vianu, pe bună dreptate, „articolele de critică literară ale lui Maiorescu sunt *mandate ale literaturii noastre* (subl. n.). Articolul despre Eminescu subliniază cu energie *importanța epocală* (subl. n.) a poetului și schizează pentru o generație întreagă liniile generale ale interpretării eminesciene. Articolul despre Caragiale impune definitiv pe acesta ca scriitor. Din generația următoare el știe să recunoască numai de către metalul nobil din opera unui Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, I. Al. Brătescu-Voinești³².

S-a precizat (în același context) că Maiorescu „acordă o atenție precumpăratoare elementelor de *formă* ale creației literare. În articolul despre Eminescu, el surprinde tot ceea ce trece în *forma poetului* din limba și literatura populară, care a fost totdeauna în concepția criticului fundamental oricarei creații culte³³.

Textul lui Maiorescu este în acest sens relevant: „...cuprinsul poezilor lui Eminescu nu ar fi avut atâtă putere de a lucra asupra altora dacă nu ar fi aflat

³⁰ I. Petrovici, *Titu Maiorescu 1840–1917*, București, Editura Casei Școalelor, 1931, p. 22, 30.

³¹ T. Vianu, *Titu Maiorescu — estetician și critic literar* (1940), în: *Opere*, 2, p. 346.

³² *Ibidem*, p. 346–347. „Astfel, continua T. Vianu, dacă oficial cel mai de seamă al criticii literare este acela de a recunoaște și impune valori noi, nimeni nu l-a împlinit mai bine decât Titu Maiorescu. Căci în serviciul acestui scop el avea toate însușirile care desemnează pe criticul literar: gustul înăscut și rafinat în frecventarea marilor modele, alături de independență și curajul judecătorilor” (*Ibidem*, p. 347).

³³ *Ibidem*, p. 348. Atitudinea față de creația populară este astfel hotărâtoare în realizarea actului critic-evaluativ. Așa cum s-a observat, Maiorescu „se plasează aci pe fluxul normal al intereselor culturale românești... Si nu este vorba numai de *forma* și specificul expresiei populare, ci de *fondul tematic*, decantat și el pe măsura unor năzuințe seculare ale spiritualității românești. Aceasta este și o explicație a luptei lui Maiorescu împotriva «formei fără fond», adică împotriva încercărilor moderniste de a împrumuta aspectele exterioare, superficiale ale unor stiluri străine...” (Al. Surdu, *Titu Maiorescu — 160 de ani de la naștere*, în: *Confluente cultural-filosofice*, București, Paideia, 2002, p. 61).

forma frumoasă sub care să se prezinte“; poeziile lui Eminescu „din epoca deplinei sale dezvoltări... reclamă toată luarea-aminte a criticii literare în privința *formei* lor, și cu deosebire a înrudirii cu poezia populară, din care s-a hrănit mai întâi și deasupra căreia s-a ridicat pas cu pas până la exprimarea celor mai înalte concepționi“³⁴.

Concepția acestei „ridicări“ a formei poetice „era o mânuire perfectă a limbii materne, pentru ca să fie pregătită pentru o concepție mai întinsă și să poată crea din propria ei fire vestmântul noilor cugetări. Aceasta este lupta dreaptă ce o încearcă Eminescu, pentru „a turna în *formă nouă* limba veche și înțeleaptă...“. „Poeziile lui încep în această privință alipindu-se de-a dreptul de forma populată, dar îi dau o nouă însuflețire și o fac primitoare de un cuprins mai înalt...“³⁵.

6. Evident, studiul esteticocritic sub semnul formei poetice trimite la unitatea cu filosofia, prezentă în preocupările din perioada formației sale culturale.

Astfel, în scrisoarea (din Berlin, la 20 februarie 1861) către tatăl său, Maiorescu mărturisea: „Locuirea la Berlin îmi priește mult pentru lucrarea mea filosofică. Cărticica publică (e vorba de: *Einiges Philosophische in gemeinfas-slicher Form*, 1860 — n.n., tradusă în românește sub titlul: *Considerații filoso-fice pe înțelesul tuturor*) îmi procură intrarea intimă în cercurile profesorilor de aici. Trendelenburg, Werder, Stahr, Michelet mă invită la ei, mă introducuseră în Academia Științelor... Astfel mi se lărgește experiența esterioară“³⁶.

Apropo de „propria sa pornire lăuntrică“ în unitate cu „un stimulent exterior“ (de care vorbea L. Rusu — vezi nota 4, mai sus): Maiorescu manifesta (încă de timpuriu) un mare interes pentru filosofie, cu o finalitate însă (așa cum o arată „însemnările“ și scrisorile): „Eu caut din toate puterile a ne face cunoscută starea noastră în Germania, cât pentru Franța sunt destui alții“³⁷. Mai mult, viitorul critic avea conștiință responsabilității și a misiunii lui în cultura română: în scrisoarea menționată aci, preciza: „la F. Bopp (ilustru reprezentant al lingvisticii comparate moderne — n.n.) — scria Maiorescu — aş avea destule ocazii să intru însă el este prea bătrân și închis în sine, și, pe de altă parte lipsa mea de cunoștința sanscritului m-ar împiedica de fi mai intim cu el“³⁸.

Acest interes de a folosi marea experiență culturală europeană vine din «pornirea lăuntrică» și corespunde preocupării de afirmare personală (și a personalității culturii noastre): în acest sens, și formula: „...dorința de a-mi păstra deschisă posibilitatea ca prin Dv. să păstreze — scria Maiorescu (Berlin, 9 martie

³⁴ T. Maiorescu din *Critice* (ed. 1978), p. 277, 278.

³⁵ *Ibidem*, p. 278. O încheiere semnificativă: „Pe cât se poate omenește prevedea, literatura poetică română va începe secolul al XX-lea sub auspiciile geniului lui, și forma limbei naționale, care și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă infăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmântului cugetării românești“ (*Ibidem*, p. 285–286).

În alt context întâlnim o semnificativă subliniere a locului (și rolului) poeziei populare: „poetria populară ca poezie... trebuie considerată ca un produs estetic de cea mai mare însemnatate, fără a înceta să-și păstreze anonimatul firesc“ (*Răspunsul d-lui Tiu Maiorescu la discursul de Recepție al d-lui Duiliu Zamfirescu, 16/29 mai 1909, în: Academia Română: Discursuri de recepție*, vol. IV (1907–1919), București, Editura Academiei Române, 2005, p. 155).

³⁶ T. Maiorescu, *Jurnal și Epistolar*, vol. III, 1980, p. 157.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, din aceeași scrisoare (20 febr. 1861).

1861, către prof. Werder — reprezentantul hegelienilor berlinezi, cel care i-a recomandat: «Kant văzut prin Schopenhauer») — ... o eventuală legătură de natură științifică cu Germania. Când *scufundătorul intră în adâncuri*, se străduiește să rămână în legătură cu aerul liber³⁹.

Mai mult, Maiorescu avea în intenție activitatea sa viitoare (un *credo* al său, evident): pe lângă alte consecințe, publicarea scrierii din 1860 (în revista „Der Gedanke“) fi oferea și posibilitatea de a deveni cunoscut și de a acționa într-un context de învățământ filosofic modern.

În acest sens: „prin profesorii Berlinului — scria el (către tatăl său: din Paris, 19 martie 1861) căptai scrisori de recomandare la câțiva corifei din Paris, la Cousin, la Hasé, Fovety și la Richard Wagner (se afla atunci la Paris — n. n.), a căror societate o voi frecventa...“⁴⁰. În același context, dar cu precizarea unui scop, vine și scrisoarea adresată (din Paris, la 12 iulie 1861) profesorului Karl Rosenkranz (Königsberg): „Peste câteva luni voi începe să predau filosofia la Universitatea din Principatele dunărene românești, patria mea. Țara trebuie să primească și din această parte fundamentalul solid pentru un viitor temeinic. Nu știu încă întru cât va putea fi transpusă în realitate această idee. Ceea ce știu însă este că acolo sunt singur în specialitatea și în eforturile mele și că, de asemenea, lipsesc orice mijloace“⁴¹.

Evident, o hotărâre clar formulată, din care interesul pentru pregătirea filosofică se coreleză cu stabilirea unui sistem de comunicare (de relații), susținut (evident) prin pregătire la surse. În acest sens și continuă scrisoarea menționată. „În iarna viitoare voi ține un curs despre *Prolegomerele* lui Kant și, concomitent, nu voi preocupeți nici un efort pentru a face să apară traducerea *Criticii rațiunii pure*, la care tocmai lucrez. Curând însă trebuie aprofundate în toată țara ideile lui Hegel; acestea sunt mai potrivite... mai aplicabile. În aceasta însă trebuie să am un punct de sprijin din afară... am nevoie de sfatul unor bărbați luminați...“⁴².

Se conturează astfel treptat și preferințele pentru filosofia germană clasică, în primul rând pentru Kant: „...plec azi la Berlin — scria Maiorescu (tatălui, din Paris la 13 august 1861) — unde mă voi ocupa mai întâi vreo două săptămâni cu dreptul comercial, și apoi voi continua mai departe traducerea *Criticii rațiunii pure* de Kant, pe care am început-o de câtva timp... Cu acest op gândesc a debuta în România ca publicist; pe de altă parte, o asemenea traducere îmi este cea mai

³⁹ Ibidem, p. 165.

⁴⁰ Ibidem, p. 167.

⁴¹ Ibidem, p. 213. În legătură cu acestea, cercetarea mai nouă a precizat: „În multe domenii, Maiorescu a fost nevoie, cum s-a subliniat nu o dată, să ia lucrurile de la început. Afirmația este valabilă și pentru filosofie, pentru învățământul filosofic, numai că, în acest domeniu, este vorba... de un nou *inceput*... eforturile cugetării filosofice românești de aliniere la nivelul și realizările filosofiei europene n-au lipsit nici încă de Maiorescu“ (Grigore Traian Pop, *Cuvânt înapoi*, în: T. Maiorescu, *Prelegeri de filosofie*. Ediție îngrijită, note, comentarii și indice de Grigore Traian Pop și Alexandru Surdu, Craiova, Scrisul Românesc, 1980, p. IX).

Autorul întreprinde (în continuare) un scurt istoric al învățământului și al literaturii filosofice, începând de la S. Micu, Gh. Lazăr, E. Potea, E. Murgu, A.T. Laurian, și-a. până la S. Bărnuțiu și situația din epoca lui Maiorescu (*Ibidem*, p. IX–XIV), precizând (p. XIII) că Maiorescu „începe, o dată cu venirea la București, o veritabilă reconstrucție culturală, egală, poate, pe tărâm filosofic, cu activitatea din «vremea glosioasă» a începuturilor Junimii și Convorbirilor literare.

⁴² Ibidem, *Jurnal...*, vol. III, p. 213–214.

bună preparare la profesura filosofică, care, spre a spune termenul adevărat, mă entuziasmează. Cu filosofia lui Kant o să și încep cursul de filosofie la Facultatea din București; dacă nu există catedra, o voi deschide gratis, prin cursuri publice...“⁴³.

Ideea preocupării pentru traducerea *Criticii ratiunii pure* este adusă la cunoștință și în alt context (din Berlin, la 22 august 1861, către Niculeanu, Paris): „Eu aci mă pusei pe lucru; traduc filosofia lui Kant, deși o reflexiune mai coaptă mă convinse că începutul filosofiei trebuie să se facă la noi cu Descartes și Spinoza. Înainte de a cunoaște critica lui Kant, trebuie să fie cunoscut obiectul acestei critici“⁴⁴.

Se conturează apoi (din București, la 30 oct. 1862, Maiorescu către W. Kremnitz) contururile unui plan de studiu: „Punctul de pornire al studiului tău filosofic trebuie să fie acum și să rămână *Critica ratiunii pure* a lui Kant...“; „citește din *Parerga și Paralipomena* a lui Schopenhauer schița acestuia despre istoria idealului și altele asemenea... citește *Observațiile cu privire la Kant* ale lui Schopenhauer... Să rămâi însă totdeauna liber și independent în lectură“⁴⁵.

7. Indiferent de posibile interpretări (că a fost hegelian sau herbartian sau kantian), Maiorescu este mereu el însuși, asimilând o mare experiență a cugetării, și integrând-o cu discernământ, cu simț critic în metodologia pe care și-a făurit-o și pe care a aplicat-o în analiza fenomenului literar românesc și a culturii și civilizației românești ca atare.

Nu se poate însă neglija faptul că în contexte diferite ale exercitării actului critic, din formația sa în spiritul filosofiei germane își spune cuvântul o preferință sau alta: pentru Hegel sau Kant, pentru Herbart sau Feuerbach, pentru Schopenhauer sau Kant. Așa cum s-a observat, cel care îi recomanda (încă în perioada studiilor) să se ocupe de Schopenhauer pentru a ajunge la Kant a fost hegelianul Werder. Dacă adăugăm la urmarea (evidentă în elaborările teoretico-metodologice și în exercitarea spiritului critic) acestui sfat și faptul că traducerile din germană sunt tot din Kant și Schopenhauer, înclinăm să credem că domi-

⁴³ Ibidem, p. 226. Intenția capătă aci formă de proiect, dar „realizarea“ a fost alta: înscris la Universitatea din Berlin pentru studii de filosofie și drept, Maiorescu trebuia să-și împărtă timpul de pregătire; astfel traducerea a durat... și nu a fost realizată integral: ceea ce a rămas (în manuscris) se află în: M. Eminescu, *Lecturi kantiene. Traduceri din Critica ratiunii pure* (editate de C. Noica și Al. Surdu), București (Editura Univers), 1975, p. 147-159, sub titlu: *În anexă: două fragmente traduse de Titu Maiorescu*. Așa cum precizează editorii (p. 147), „este vorba de fragmentele din «Estetica transcendentală», traduse de Maiorescu, probabil pentru a putea fi puse la dispoziția studenților, în cadrul cursurilor ținute la Universitatea din București... Aci redăm versiunea lui Ioan S. Floru (din 1887). „Fragmentele“ (într-o sistematizare pentru prelegere) în: Titu Maiorescu, *Prelegeri de filosofie* (Ediție îngrijită, note, comentarii și indice de Grigore Traian Pop și Alexandru Surdu), Craiova (Scrisul Românesc), 1980, p. 16-28, în cadrul: „*Cursul de istoria filosofiei contemporane* (germană, franceză, engleză) ținut de Maiorescu la Universitatea din București, timp de un sfert de secol, între anii 1884 și 1909“ (Ibidem, p. L1).

⁴⁴ T. Maiorescu, *Jurnal și Epistolar*, vol. III, p. 235. Mai târziu (1884, în: Prelegerea de deschidere a cursului de Istorie a filosofiei germane..., *Prelegeri de filosofie*, 1980, p. 5), Maiorescu preciza: „Înainte de Kant era o întreagă mișcare filosofică de cari se leagă neapărat sistemul său“ și menționează: Descartes, Spinoza, Locke, Malebranche, Leibniz.

⁴⁵ T. Maiorescu, *Jurnal și Epistolar*, vol. IV (Minerva, 1983), p. 42, 43. Acest sfat ține de ceea ce este esențial în metodologia profesorului Maiorescu (și repere în formulările din anii 1884-1890): „A da metoda sigură în căutarea adevărului și nimic mai mult, aceasta este datoria unui profesor, — căci esențialul stă tocmai în libera argumentare lăsată studenților“ (*Prelegeri de filosofie*, p. 5).

ă între preferințele pentru filosofia germană clasică este filosofia kantiană, ore care Maiorescu vorbea cu entuziasm: „Kant este un spirit de-o lumină aordinară și de-o profunditate fără seamă; este o splendoare limpede și rece, o minte care stăpânește orice calcul, orice combinație...”⁴⁶.

Poate nu întâmplător, I. Petrovici a simțit nevoia să precizeze următoarele: stabilirea acestei căutări a tuturor influențelor și împrumuturilor filosofice, ora nu li s-au adăugat și creațiuni speculative proprii, nu poate fi decât una jură: însemnatatea persoanei care a făcut aceste împrumuturi... Însemnatatea va stă nu în ceea ce a luat de la alții, ci în ceea ce a avut în sine și a făcut el însuși.⁴⁷

Fotuși, în viața oricărui dascăl funcționează un model. În acest sens: a fost tru Maiorescu un asemenea model Kant? Într-un fel, da! Așa cum scria Ion Petrovici (student al lui Maiorescu începând cu 1899): „Karl Werder, care deși punea de la catedră doctrina lui Hegel, l-a sfătuit în particular pe Maiorescu să ocupe de Schopenhauer pentru a ajunge prin el la Kant (*Critica rațiunii* și) ca la un izvor ce ar trebui din nou desfundat”⁴⁸.

Elementul de contribuție, rolul îndeplinit de Maiorescu în afirmarea modernității culturii române a fost caracterizat de Petrovici într-o tonalitate care a răsărit model pentru cei care au avut să-i characterizeze personalitatea și activitatea sens plenar, nu numai cea profesională și de critic literar): „Maiorescu — a Petrovici în 1923 (în „Viața românească“ — studiu reluat apoi de câțeva și-a pus talentul, inteligența și energia în serviciul trebuințelor locale, a emit unul dintre factorii cei mai însemnați ai progresului nostru cultural-ional, dar prin chiar aceasta, părăsind terenul speculațiilor originale, era fatal și micșorează importanța sa mondială, îngustându-și strălucirea propriei sale grafii“⁴⁹.

⁴⁶ T. Maiorescu, *Prelegeri de filosofie*, p. 7. Este de interes pentru înțelegerea acțiunii influențelor asupra lui Maiorescu precizarea: „...Maiorescu nu va merge pe linia pesimismului metafizic al acestuia (al lui Schopenhauer — n.n.), ci pe linia de o rară claritate a esteticii sale“ (Liviu Rusu, *Scrieri despre Titu Maiorescu, ura Cartea Românească*, București, 1979, p. 308). Prin Schopenhauer, continuă autorul (*Ibidem*, p. 357), iorescu, și cu el întregul cerc al Junimii, și-a aprofundat concepția estetică, a fost îndemnat să privească elemele artei și literaturii printr-o prismă și mai adâncă... pentru prima dată a apărut la noi o mentalitate, o dispoziție de a considera că arta nu are destinația unei distrações efemere, ci reprezintă năzuințe supreme care natura însăși tinde să se depășească...“

⁴⁷ I. Petrovici, *Titu Maiorescu. 1840–1917*, București, Editura Casei Școalelor, 1931, p. 14.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 15–16. În notă, Petrovici adaugă aci: „Acestă amănunte le am de la Maiorescu însuși, într-risoare din 9 iunie 1906. Faptul că cel dintâi contact cu filosofia kantiană îl avusese prin mijlocirea lui Schopenhauer și prin interpretarea lui, se cunoștea de altfel și prin chipul cam schopenhauerian în care Maiorescu prezenta mai târziu la catedră sistemul filosofic al lui Kant...“.

În aceeași scrisoare, aflăm și o explicație mai clară (dată de Maiorescu): „În acel moment la Berlin, ca resie generală în profesorime și studențime (în afară de acea vorbă intelligentă a lui Werder), kantianismul îl considerat ca o valoare de actualitate. Dar începea să se simtă influența lui Schopenhauer, și cred că în acesta și în parte din cauza ei s-a redeșteptat (după vreo 10–15 ani — Maiorescu are în vedere perioada studiilor sale la Berlin: toamna 1858 până în iunie 1861 — n.n.) preponderența kantiană și în orice caz turarea lui Fichte, Schelling și Hegel, cu toate că acest din urmă a mai trăit — dar nu în specialitatea sofice — prin școlari de ai săi foarte însemnați în mișcarea culturală a Europei între 1860 și 1890“ (*Ibidem*, 61).

⁴⁹ *Ibidem*, p. 22, 30. Dintre cei care l-au urmat pe Petrovici sunt de menționat: T. Vianu, L. Rusu, S. Ghiță, Surdu, Gh. Al. Cazan.

Unitatea ideilor lui Maiorescu — sublinia S. Ghiță (*T. Maiorescu*, București, 1974) — avea la bază „o cunoaștere de gândire“ (p. 11) și „a contribuit mai mult decât oricine la introducerea spiritului critic în cultura românească și modernizarea“ (p. 14).

Maiorescu a făcut, aşadar, în principal operă practică, legată de necesitățile unei epoci determinate din istoria culturii române. Această operă este susținută însă de o pregătire teoretico-filosofică la un nivel greu de atins în condițiile unei personalități obișnuite. Căci nu oricine putea face „opera practică“ pe care a reușit-o Maiorescu: în *opera critică* „a reușit să fie original“: studiile sale „de îndrumare critică“ prețuiesc nu numai „prin valoarea principiilor de bază“, ci și „prin maniera excelentă de aplicare a lor“; *opera filosofică* „e revărsată pretutindeni, circulă în vinele organismului întreg al culturii românești“⁵⁰.

8. Să subliniem aşadar această îmbinare fericită între teorie și practică în opera de direcționare a creației culturale românești, a afirmării spiritului de discernământ, de critică în procesul de modernizare a instituțiilor și a formelor de personalizare a însăși istoriei române.

Din dubla evaluare a celor două „direcții“ în poezia și în dramaturgia română (din epoca afirmării modernității în cultura română), precum și în studiul limbii române, se concretizează în esență utilitatea cunoașterii filosofiei germane din epoca ei clasică, caracteristică pentru profilul de istoric al filosofiei și de filosof al culturii al mentorului *Junimii* și, într-un plan mai larg, al gânditorului care a proiectat „calea înaintării noastre culturale“ (T. Vianu).

În aceasta teoreticianul și practicianul s-au manifestat unitar. Așa cum s-a observat „filosoful, trăind în lumea interioară a cugetării abstracte, se manifestă în afară ca om practic, ca profesor atent chiar la sarcinile modeste ale îndrumării pedagogice și ale administrației școlare, ca profesionist al criticii militante nedisprețuind să se angajeze în lucrările îndrumării elementare...“⁵¹.

Studiul (estetică-filosofic, în esență critic) al marilor creații literare, prin care susține ideea „direcției nouă“ precum și al configurației limbii române (în vederea emancipării ei și a prezenței în limbajele literaturii și filosofiei) constituie, de fapt, opera (teoretico-metodologică și axiologică) a lui Maiorescu. Și aceasta nu e orice operă! Ceea ce Maiorescu realizează (la nivel teoretico-științific exemplar!) nu se înscrie numai ca operă ce satisfac nevoile culturale ale unui tip al istoriei române, ci și ca *operă* ca atare, chiar operă filosofică.

Să ne înțelegem! A devenit deja un truism părerea că Maiorescu „nu are operă“. De la Lovinescu încoaace (parțial chiar și T. Vianu!) nu au încetat comentariile pe această temă! Dar faptul că nu a avut „un sistem filosofic“, că a for-

(continuare) O apreciere semnificativă vine (în continuare, după trei decenii!) tot de la un istoric al filosofiei: cu „Prelegerile“ (și logica, opera critică), Maiorescu aduce (în cultura română și în învățământul superior de la noi) „idei, metodă, stil, toate acestea sub pecetea inconfundabilă a personalității sale. Se năștea astfel o stare de spirit favorabilă dezvoltării cercetării filosofice românești“, stare de spirit preluată de C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, I. Petrovici, M. Florian ș.a., de „școala maioresciană în filosofie“ (Gh. Al. Cazan, *Scufundarea în adâncuri. Filosofia lui T. Maiorescu*, București, 2002, p. 348, 365).

Prin editarea operei filosofice (într-o formulă sistematică, cuprinzătoare) se poate astăzi întreprinde o veritabilă valorizare a contribuției lui Maiorescu în filosofie. S-a conturat astfel „imagină unei opere filosofice consistente, care a și avut, la vremea sa, un rol decisiv în orientarea raționalistă a filosofiei românești“. (Alexandru Surdu, *Cuvânt introductiv*, în: T. Maiorescu, *Opere filosofice*, îngrijirea ediției de Al. Surdu, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 8.)

50. I. Petrovici, *Titu Maiorescu*, p. 32, 45.

51. T. Vianu, „Junimea“ ca grupare. *Întemeietorii: I. Titu Maiorescu* (1944), în *Opere*, 2, București, Editura Minerva, 1972, p. 155.

mulat rezerve față de construcțiile metafizice nu înseamnă implicit că nu s-a propus printr-o operă (filosofică, în principal). Dar concepția despre fenomenul literar și limbă, istorie etc., armătura de principii care ghidează actul critic-valORIZATOR, precum și valorizarea fenomenului cultural ca atare nu-i și realizare teoretico-metodologică, nu-i exercițiu filosofic?

Mutatis mutandis, să regândim actul critic maiorescian în termenii filosofiei kantiene (care și domină preferințele sale): fenomenul literar (românesc) pe care-l analizează în spiritul „direcției noi“ este un „fapt“, ca și „știința modernă“ pentru Kant. Se poate pune întrebarea privitoare la „condițiile de posibilitate“, de fapt la justificabilitatea „fenomenului literar“ în cauză.

Ceea ce Maiorescu realizează prin revelarea valorii și semnificației culturale a acestui fenomen constituie tocmai o asemenea justificabilitate, iar ceea ce se realizează ca metodologie a criticii se înscrie în planul demersului axiologic estetic-filosofic. Și nu este aceasta filosofie? În noua epocă nu mai era de actualitate integrarea într-un „sistem filosofic“. Și exemple erau destule, după Schopenhauer, Nietzsche, Dilthey și alții. Nu sunt puțini filosofii (îndeosebi la sfârșitul secolului XIX și în secolul XX) care se propun prin filosofia culturii. Nu este și cazul lui Maiorescu?

Departate de a fi o „filosofie «sofistă» în critica literară“ (cum s-a spus adesea), dezbatările sub semnul filosofiei culturii devin semnificative pentru analiza (și semnificarea) creației dintr-o epocă, fie aceasta și creația filosofică, nu numai cea științifică sau cea a artelor și literaturii. În acest orizont (interpretativ) și „Direcția nouă în poezia și proza română“ (și studiile ce se asociază aci: „Comediile d-lui Caragiale“, „Eminescu și poeziile lui“) și „Cursul de istoria filosofiei contemporane“ și „Logica“ constituie împliniri ale spiritului care trebuie tratate ca „opere“ și situate pe portativul valorilor.

Tocmai în acest sens s-a vorbit de „acțiunea criticii culturale a lui Maiorescu“ (T. Vianu). Este semnificativă, de pildă, prefața la ediția din 1874 a scrierii „O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867“, care anunță tocmai cadrul cultural în care se va desfășura „cercetarea“: „Paginile următoare cuprind un sir de cercetări critice asupra câtorva *forme de cultură* (subl. n.) română din ultimele decenii.“⁵²

9. De fapt, analiza condițiilor poeziei constituie ea însăși o elaborare în cîmpul teoriei operei, și al filosofiei culturii ca atare. „Poezia, ca toate artele, — scria Maiorescu — este chemată să exprime frumosul; în deosebire de știință, care se ocupă de adevăr. Cea dintâi și cea mai mare diferență între *adevăr* și *frumos* este că adevărul cuprinde numai idei, pe când frumosul cuprinde idei manifestate în materie sensibilă“⁵³.

Dincolo de sursa de inspirație a acestei teze (hegeliene), analiza poartă asupra condiției „materiale“ a poeziei, care este alta decât cea „a fiecărei lucrări artistice“ (anume, aceea „de a avea un material în care sau prin care să-și realizeze obiectul“) și relevă specificul de configurare în principalele arte. În ceea ce privește „materialul poetului“, se precizează: „Poetul, este chemat a deștepta, prin

⁵² Titu Maiorescu din *Critice*, p. 57 (*O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*).

⁵³ *Ibidem*, p. 61.

cuvintele ce le întrebuițează, aceleași imagini sensibile în conștiința auditorului, ce trebuie să le aibă în fantezia sa, are o luptă cu o primă greutate foarte însemnată: cu pierderea crescândă a elementului material *în gândirea cuvintelor unei limbi* (subl. n.)... Cu cât înaintează limba... cu atât cuvântul devine mai abstract...“.

Ce e de făcut? Căci „frumosul nu este o idee teoretică, ci o idee învăluită, încorporată în formă sensibilă, și de aceea cuvântul poetic trebuie să-mi reproducă acea formă...“⁵⁴. Este evident că „poetul nu mai poate întrebuița toate cuvintele limbii simplu... că trebuie sau să le ilustreze cu epitete mai sensibile, sau să le învieze prin personificări, sau să le materializeze prin comparațiuni, în orice caz însă să aleagă... pe acele care cuprind cea mai mare doză de sensibilitate potrivită cu închipuirea fanteziei sale“⁵⁵.

În alți termeni poetul (ca și creatorul de artă, în genere) trebuie să aibă o îndemânare deosebită de a folosi figurile limbajului, și, ca atare, „darul“ poetizării nu vine decât prin capacitatea creatoare exemplare, nu este un generic al ființei umane.

Maiorescu, înțelegând pe deplin această stare de fapt, procedează cu maximum de exigență față de creația de poezie mai nouă, desfășurând o operă de selectare (și propunere) după criterii valorice. Abilitatea („darul“) se manifestă în „particularitățile stilului poetic“ și „purced toate din trebuința de a sensibiliza gândirea obiectelor: aceasta provine din necesitatea de a crea poeziei elementul material, ce nu-l află gata afară de sine, de care însă nu se poate lipsi nici o formă de artă, *frumosul* fiind tocmai exprimarea unei idei sub o formă sensibilă corespunzătoare“⁵⁶.

Dar în ce sens „idee?“ Căci poetul „nu este și nu poate fi totdeauna nou în *idea realizată*: dar nou și original trebuie să fie în vestmântul sensibil cu care o învelește și pe care îl reproduce în imaginea noastră“⁵⁷.

Ceea ce urmează ne pune în față unei veritabile teorii a operei și a dublului raport de zămislire și de „apariție“ (teoretizat de estetică și filosofia culturii): „Subiectul poezilor, impresiunile lirice, pasiunile omenești, frumusețile naturii sunt aceleași de când lumea; nouă însă și totdeauna variată este încorporarea în artă: aci cuvântul poetului stabilește un *raport* până atunci necunoscut între lumea intelectuală și cea materială și descoperă astfel o nouă armonie a naturei.“⁵⁸

Latura de teoretizare este accentuată apoi prin analiza „condițiunii ideale a poeziei“, condiție „fără a cărei împlinire nici nu poate exista poezia“. Se propune aci „următoarea propoziție limitativă: *idea sau obiectul exprimat prin poezie* este totdeauna un simțământ sau o pasiune, și niciodată o cugetare exclusiv intelectuală sau care se țină de tărâmul științific, fie în teorie, fie în aplicare practică“⁵⁹.

⁵⁴ Ibidem, p. 62.

⁵⁵ Ibidem, p. 64.

⁵⁶ Ibidem, p. 76.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem, p. 80.

10. Lăsând în seama unui studiu special acest articol consacrat poeziei (o teorie a poeziei, în esență, cu aplicație în prezentarea și valorizarea poeziei unei epoci), menționăm încă unele aspecte ce țin de specificul limbajului poetic: poezia „nu-și poate alege obiecte ce țin de domeniul ocupațiilor exclusive“, de sfera științei și a politicii; „ideea sau obiectul poeziei nu poate fi decât un simțământ sau o pasiune“; „materialul poeziei nu sunt cuvintele, ci imaginile deșteptate prin cuvinte în fantezia cititorului“; poetul „să nu-și înjosească obiectul“: „dispoziția poetică se înalță peste sfera de toate zilele“ și poetul „trebuie să o mențină la această înălțime...“⁶⁰.

Maiorescu are conștiința clară a delimitării sferelor (idee venită prin Lessing și literatura clasică, prin Kant și idealismul german): „Nu că poezia ar fi nedemnă de reflecția științifică sau reflectia științifică nedemnă de poezie: dar aceste sfere provin din opțiuni aşa de radical deosebite, încât confrontarea lor este cu neputință...“⁶¹

Pe acest fond și capătă rezonanță cuvintele unui admirator al lui Maiorescu: „Nu este întâmplător faptul că primele înrâuriri hegeliene pe care le întâmpinăm se produc în legătură cu această deosebire dintre adevăr și delimitare a felurilor domenii ale spiritului, restituite scopului și metodelor proprii“⁶².

Sunt numeroase aplicările pe care Maiorescu le dă „acestei diferențieri a valorilor“ (așa cum o arată studiul din 1867); Maiorescu a revenit mereu asupra acestor idei, „în care trebuie să recunoaștem adevărata armătură a criticii sale. A separa valorile din confuzia lor, a le îndruma astfel încât să se poată menține în puritatea lor este opera pe care o urmărește“⁶³.

Așadar, distincția dintre „adevăr“ și „frumos“ este „unul din izvoarele hegeliene ale cugetării sale“; „critica pe care el o aplică mai târziu, în anii maturității, civilizației românești se resimte de vechiul său contact cu hegelianismul“⁶⁴.

Dezvoltările teoretice ale unei veritabile critici a culturii (ale unei înțelegeri realiste și cu perspectivă a culturii române) trec însă mult dincolo de lectia logico-metodologică a hegelianismului (venit fie direct, de la texte ale lui Hegel, fie prin opera hegelianului Vischer). Căci Maiorescu pleacă de la aparatul filosofic, de la categoriile de *adevăr* și *frumos*, în primul rând, dar folosirea lor ca metodă și gust al valorilor, angajează și dezvoltări teoretico-filosofice constructive.

Și aceasta (așa cum am subliniat mai sus) îndeosebi la nivelul unității dintre critica literară și estetică și dintre critică (literară și de artă) și critica (de fapt, teoria, rațional elaborată) culturii. Este de reținut aci o precizare a lui I. Petrovici: „Spiritul filosofic al lui Maiorescu avea ca trăsătură de căpătenie latura *logico-critică* și, ca urmare, „a preferat tuturor disciplinelor filosofice, logica, ale cărei operațiuni le mânua ca un artist“; maestru acestei discipline de

60 *Ibidem*, p. 81, 83, 91, 104.

61 *Ibidem*, p. 114.

62 T. Vianu, *Influența lui Hegel în cultura română* (1933), în: *Opere*, 3, 1973, p. 373.

63 *Ibidem*, p. 373, 374.

64 *Ibidem*, p. 387. Critica civilizației românești „după norma evoluției interioare a culturii poporului, este mult mai apropiată de gândirea filosofică a lui Hegel“ (*Ibidem*, p. 403).

«ordine» și «organizare», unde de la cunoștința teoretică se trece pe nesimțite la arta practică“, el „se putea decide mai lesne să fie un mare practician“⁶⁵.

Și e caracteristic faptul „că rolul pe care îl are logica între științe l-a avut Maiorescu în cultura română. A eliminat ce era fals, a coordonat ce era bun: a suprimat anarhia, a retezat avânturi greșite, a indicat lacunele și sistema de a le acoperi. *El este marele organizator al culturii noastre neînchegate și pe alocuri deviate de la drumul ei natural*“ (subl. n.)⁶⁶.

11. Acest dar (neprețuit, și rar) de a proceda în funcție de criterii și cu metodă, centrează, de fapt, toată cultura filosofică și logică a autorului „Criticelor“, și se asociază cu nevoia lui interioară de a fi mereu ancorat în contemporaneitatea descoperirilor și a gândirii — o caracteristică a spiritului căutător și animat de năzuință către adevăr.

Ilustrative (și relevante, în esență) vin aci câteva însemnări din Jurnal (1866: 5/17 ianuarie, Iași): „La 1 ianuarie am aflat, ca adevăr nou, concepția clară a naturii *hieroglifei* și a deosebirii radicale dintre hieroglifa teoretică — și literă. Vreau să o compar și cu Steinthal“; astăzi mi-am dat seama că adevărata carte de logică ar fi: *Logică și gramatică* (în nota 11: Gramatica școlară greacă a apărut însă abia după logica lui Aristotel). Trebuie să se înceapă de la egipteni și să se arate cum aci sunt strâns legate scriere și limbă, iar după aceea să se extragă logica din limbă (gramatică), aceasta fiind logică încarnată... În acest scop de citit Max Müller, Steinthal, Heyse, Grimm...“⁶⁷.

În contextul unor astfel de gânduri, Maiorescu se adresa (din Iași, la 5/17 martie 1867) lui Max Müller (University of Oxford) astfel: „Îmi iau îngăduința de a vă expedia alăturat un exemplar din studiul meu despre scrierea românească (valahă)... Ultima parte a miciei lucrări (*Despre scrierea limbii române*, 1866), care se ocupă cu critica principiului etimologic în ortografie, a fost influențată în mod esențial de prelegerile Dv despre știința limbii, îndeosebi de expunerile magistrale cu privire la concepția fonetică și reproducerea dialectală“. „Poate ajungeți vreodată cu studiile Dv și la limba și scrierea românească. În acest caz, studiul meu vă poate fi de folos.“⁶⁸

⁶⁵ I. Petrovici, *Titu Maiorescu. 1840–1917*, București, 1931, p. 27, 28. Este semnificativă aci și precizarea lui I. Rădulescu-Pogoneanu: „Câtă cugetare filosofică se află astăzi în neamul nostru își are începuturile în conferințele, în scrisorile, în con vorbirea și în cursurile de peste patruzeci de ani ale d-lui Maiorescu. El a fixat terminologia filosofică în limba noastră, iar traducerile sale din Schopenhauer, prin manualul său de logică și prin cele două studii despre *Progresul adevărului* și *Din experiență* el a lăsat culturii noastre modele de-a pururi pentru asemenea lucrări“ (Profesorul Titu Maiorescu, în: „Con vorbiri literare“, an 44, nr. 2, 1910; reluată în: I. Rădulescu-Pogoneanu, *Scrieri despre educație și învățământ. Antologie*, îngrăjitor de ediție: D. Muster, Editura Academiei Române, 1999, p. 149).

⁶⁶ *Ibidem*, p. 28.

⁶⁷ T. Maiorescu, *Jurnal și Epistolar*, vol. V, 1984, p. 11, 12, 13.

⁶⁸ T. Maiorescu, *Jurnal și Epistolar*, vol. VI, 1986, p. 62. În lucrarea menționată, Maiorescu subliniază importanța literaturii și limbii naționale în afirmarea culturală a unui popor, și examinează controversa în jurul scrierii limbii române.

Tema de bază o constituie „principiul scrierii și o critică a sistemului fonetic“: „Sistemul fonetic — sublinia Maiorescu — are de principiu: fiecare cuvânt se scrie cum se pronunță și, prin urmare, pentru fiecare son deosebit trebuie o literă deosebită“ (*Despre scrierea limbii române*, 1866, în: T. Maiorescu, *Critice. Antologie...*, p. 244).

Discuția despre scrierea limbii române se asociază indisolubil cu o *concepție modernă despre limbă*: „Limba — scria Maiorescu — este o ființă organică, și nu o figură geometrică, ea poate avea grație și fără să aibă simetrie și regula paradigmatică, ea cere forma și dezvoltarea liberă a copacului natural și nu primește subjugarea pedantă...”⁶⁹.

Și aceasta întrucât „scopul vorbirii și scrierii este numai unul: împărtășirea cugetării. Cu cât cugetarea se poate exprima mai iute și mai exact, cu atât limba e mai bună. Unul din izvoarele vii din care decurge legea eufonică a popoarelor, pe lângă elementul fiziologic, etnic etc., este și iuțeala crescândă a ideilor și trebuința unei împărtășiri mai grăbite”⁷⁰.

Așadar, idei moderne: unitatea dintre limbă și gândire și dinamismul dezvoltării și comunicării, aceasta din urmă impunând și ritmul primeia. Rolul scriitorilor (poeti, prozatori) este, de aceea, salutar: venirea lor devine o necesitate a culturii (și a limbii în care își află fixarea și persistența valorică). Dar aceasta prin înfățișarea „elementului originar, îmbrăcat în forma estetică a artei universale, păstrând și în această formă ca o rămășiță din pământul său primitiv”, atragând „luare-aminte asupra poporului nostru. Căci orice individualitate de popor își are valoarea ei absolută, și îndată ce e exprimată în puternica formă a frumosului, întâmpină un răsunet de iubire în restul omenirii ca o parte integrantă a ei”⁷¹.

12. Și... o formulare pe măsura programului maiorescian de emancipare spiritual-culturală prin literatură națională: „Noi români, însă, trebuie să ne bucurăm văzând că, după ce mai multe generații ale tinerimii noastre au primit atâtea idei de știință și atâtea simțiri de artă din străinătate, a sosit timpul ca și noi să putem răspunde cu ceva, și că Tânără literatură română a fost în stare să dea bătrânei Europe prilejul unei emoții estetice din chiar izvorul cel curat al vieții populare”⁷².

Formularea, așadar, a ceea ce este esențial în interacțiunea dintre universal și specific național, cu sublinierea valorii literaturii române sub specia universalității. Cumva în sensul celor spuse de Maiorescu însuși cândva: „Căci la noi, care suntem vecini cu o cultură superioară, orice întrebare de știință este mai întâi de toate o întrebare de conștiință, și conștiința ne impune aci două datorii: întâi, să studiem materia despre care scriem într-atât, încât nici unul din principiile fundamentale la care a ajuns Europa cultă să nu ne fi rămas ascuns, așadar,

(continuare) Dar, continuă autorul, „el nu este un principiu general și absolut al scrierii române, ci trebuie restrâns în mod esențial”; „prima urmare a sistemului fonetic dacă l-am aplică în mod absolut... ar fi că ne-am sparge limba în atâtea bucăți căte pronunțări provinciale se află în România...” (*Ibidem*, p. 245, 246).

Maiorescu dezvoltă aci concepția sa despre fonetism (și limitele acestuia) și despre configurația alfabetului limbii române: căci „observarea unității limbei nu atinge chiar esența sistemului fonetic: căci fonetismul este mai întâi de toate o întrebare alfabetică, iar nu o întrebare ortografică” (*Ibidem*, p. 246) și se ocupă apoi se configurația alfabetului limbii române, examinând totodată și sistemul etimologic: „etimologismul nu este o întrebare alfabetică, ci ortografică și limbistică” (*Ibidem*, p. 285).

69. T. Maiorescu, *Direcția nouă în poezia și proza română* (1872), p. 176.

70. *Ibidem*, p. 173. „Și... datoria noastră este dar da ne împotrivi în contra oricărei monotonizări a limbii sub jugul vreunei filologii și a aștepta venirea acelei poezii și proze care să fixeze limba” (*Ibidem*, p. 177).

71. T. Maiorescu, *Literatura română și străinătatea* (1882), în *Titu Maiorescu din Critice*, p. 244.

72. *Ibidem*, p. 247.

să ne aflăm la nivelul culturii în acea privință, sau cu o expresie franceză, să fim *în curențul ei...* A doua datorie de conștiință este: să avem destulă *iubire de adevăr* (subl. n.) pentru a spune cu sinceritate ceea ce am aflat, în bine sau în rău...”⁷³.

Cu acest îndemn se leagă și precizarea privitoare la locul și rostul învățăturilor agonisite de fiecare în planul propriei afirmații: „Numeroase, cu vremea prea numeroase, sunt notițele, «excerptele» ce-și alcătuiesc unii oameni, mai ales scriitorii, din multele cărți citite după felurile îndemnuri ale vieții. Toți căutăm să ne întregim mărginita cugetare și experiență prin cugetarea și experiența altora... Oare numai pentru individul culegător să fie folositoare o asemenea culegere din operele altora?”⁷⁴.

O continuare (și precizare) devine aci iminentă: „Drumul cel mare e bătut de toți călătorii; ce să le mai spui despre el? Însă pe cărările de alături nu se abat toți; dacă dai aci de ceva nou, de ceva rar sau de ceva frumos, ai ce să le spui!”⁷⁵.

Metafora drumului, a „căii” la îndemâna tuturor, dar întâlnirea cu ceva nou e o raritate, oricum nu la îndemâna oricui! Poate că acesta este și sensul (mai adânc) al formulării (Berlin, 9 martie 1861: d-lui prof. Werder): „... Când scufundătorul în adâncuri, se străduiește să rămână în legătură cu aerul liber...”⁷⁶.

Maiorescu avea conștiința clară a împlinirii prin adevărul accesibil numai în efortul luării în stăpânire a căii ce duce către el. Cumva în spiritul cunoșterei formule a lui Lessing: „Nu adevărul, în a căruia stăpânire este sau intenționează să fie cineva, ci efortul intens pe care l-a depus pentru a ajunge la adevăr, face valoarea omului...”⁷⁷.

Orice comentariu, aci, ar fi de prisos! Totul e în spiritul a ceea ce Maiorescu numea (încă în tinerețe) „o direcție de gândire de care nu mă voi despărți niciodată“.

⁷³ T. Maiorescu, *Direcția nouă în poezia și proza română*, p. 159–160.

⁷⁴ T. Maiorescu, *Culese și alese*, în: *Opere*, III: Traduceri, ediție, note, comentarii, variante, indice de Georgea Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, Editura Minerva, București, 1986, p. 370.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 370–371.

⁷⁶ T. Maiorescu, *Jurnal și Epistolar*, vol. III, p. 165. Metafora scufundătorului în adâncuri a fost fructificată de Gh. Al. Cazan în carteasă *Scufundătorul în adâncuri. Filosofia lui Titu Maiorescu*, Editura Agerpress Typo, București, 2002, în care argumentează o teză de bază a unei înțelegeri (obiective, nuanțe) a vieții și operei lui Maiorescu: „Fundamentele criticii, ale teoriei unității dintre fond și formă, de fapt, ale tuturor infăptuirilor lui Maiorescu, se găsesc, sunt în filosofia lui...”, *Ibidem*, p. 4.

⁷⁷ G. E. Lessing, *Despre adevăr*, în vol.: *Ce este „luminarea”? Teze, definiții și semnificații* (ediție, traducere, note și postfață de Al. Boboc), Paideia, București, 2004, p. 48.